

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Крупина В. О.

Інститут історії України НАН України

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ В УРСР У ПЕРІОД ГОЛОДУ 1946–1947 РР.

У статті розглядається політична атмосфера, політичні настрої та поведінка населення у період голодомору 1946-1947 рр. Наголошується на важливому значенні голоду у посиленні тоталітарних тенденцій у суспільно-політичному житті повоєнної України.

Ключові слова: голодомор 1946-1947 рр., політичне життя, сталінізм.

По закінченні Другої світової війни Україна поверталась до мирного ритму життя. Пожвавилось громадське життя, мав тенденцію до нормалізації морально-психологічний стан населення. Хоча зруйновані війною приватні господарства та промисловий комплекс створювали чимало труднощів у повсякденному житті, громадяни з оптимізмом дивились у майбутнє, адже найскладніші випробування були позаду. Проте повоєнне життя було затьмарене голодомором 1946–1947 рр.

У повоєнній Європі актуалізувався чинник політичного суперництва соціалістичної і капіталістичної систем. Перемога Радянського Союзу над Німеччиною та її союзниками сприймалася як перевага соціалістичного ладу над капіталістичним, як незаперечний доказ прогресивності соціалістичної формації. Це зумовлювало підвищену увагу до політичної сфери у внутрішній політиці.

Історія голодомору 1946–1947 рр. в Україні знайшла висвітлення у багатьох новітніх публікаціях [1]. Помітне місце займає вивчення голоду в його краєзнавчому вимірі. У достатній мірі відтворено соціально-економічні аспекти цієї трагедії, масштаби страждань людей. Сучасний рівень розвитку історичної науки ставить перед дослідниками нові завдання. Накопичений фактичний і теоретичний матеріал підштовхує до вивчення голодомору 1946–1947 рр. у його соціальному та повсякденному аспектах. Спробуємо проаналізувати політичні події в Україні, поведінку населення, оцінку населенням політики держави на фоні повоєнного голоду.

Під політичним життям прийнято розуміти одну з основних сфер суспільного життя, пов'язану з діалектикою відносин індивідів і соціальних спільнот, створених ними політичних інститутів для виявлення інтересів соціальних суб'єктів, а також боротьба за їх реалізацію через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку. Ця категорія є узагальненим поняттям, що позначає сукупність духовних, чуттєвих, емоційних і практично-предметних форм політичного буття людини у суспільстві, що характеризує їх ставлення до політики та участь у ній [2]. Політичне життя є своєрідним інтегруючим виразом суспільних процесів.

Однією з основних внутріполітичних подій 1946–1947 рр. були вибори до Верховних

рад та місцевих органів влади, які відбулися, відповідно, 9 лютого і 21 грудня 1947 р. У демократичних країнах законодавча діяльність парламенту і визначає шлях розвитку країни. Проте Радянський Союз був державою тоталітарного типу, тож владна монополія Комуністичної партії виключала існування опозиції, а отже, конкуренцію, змагальність різних програм та ідеологій у ході передвиборчої агітації. Незважаючи на відсутність політичного суперництва, радянський уряд одним з перших у повоєнній Європі звернувся до цього засобу підтримки влади. На новоприєднаних західноукраїнських землях вибори мали легітимізувати радянську владу.

На пропагандистську роботу в ході виборів до Верховної Ради УРСР та місцевих рад витрачалися значні ресурси. Водночас кількість агітаторів порівняно з виборами 1946 р. до Верховної Ради СРСР дещо зменшилася: за даними по 21 області агітаторами в УРСР працювало 335 тис. осіб [3], тоді як на поч. 1946 р. – більше 800 тис. осіб [4]. Про послаблення політичної роботи серед населення у ході виборів до республіканських Верховних рад у лютому 1947 р. говорять автори колективної монографії з політичної історії СРСР, звертаючи увагу на складний продовольчий стан та радикалізацію висловлювань громадян, водночас гучні заяви партійних функціонерів про “успішний хід виборів” [5]. Очевидно, що кількість агітаторів не завжди позитивно позначалася на якості роботи, тож їх кількість була зменшена, тим більше, що в республіці побутував голод, який обмежував громадську активність населення. Тим не менше, газети рясніли повідомленнями про широке залучення громадян до передвиборчих заходів у формі семінарів, лекторіїв, зустрічей для вивчення виборного законодавства та радянської конституції.

Відсутність змагальності програм та ідеологій обумовила відсутність конкуренції і на особистісному рівні. У зовні демократичному “Положенні про вибори” було відсутнє право на самовисування, тож у бюлетені для голосування було внесено лише одне прізвище. Першим кандидатом на передвиборчих зібраннях традиційно був Й.Сталін, далі йшли інші керівники партії та уряду. З огляду на відмову того чи іншого балотуватися по певному округу висувався хтось із відомих земляків або заслужених діячів.

Попри показову демократичність, “прозорість”, приреченість на обрання завчасно визначеного партією кандидата, траплялися і непередбачувані випадки для влади. Особливо це стосувалося обговорення кандидатур на висунення до місцевих рад. Зокрема, у Сватівському районі Ворошиловградської області пропонується компартією кандидатура Н.Цимбалової при обговоренні була відхилена під приводом того, що в період німецької окупації вона допомагала німцям [6]. Два випадки відхилення “рекомендованих” кандидатур трапилося у Ново-Псковському районі тієї ж області. У Київській області було забалотовано 18 пропонуєваних владою кандидатів. Частково у цьому винні були вони самі. Зокрема, киянин Сушенко отримав відмову за прогули без поважних причин, а Ф.Возний з’явився на зібрання у нетверезому стані (Білоцерківський район) [7]. У Запорізькій області у 10 районах відхилено 16 рекомендованих кандидатур з причин “політичної недовіри” до їх ділових якостей.

Основною небезпекою, що відзначалась у різних інформаційних повідомленнях для вищого керівництва, була поява “нездорових політичних настроїв” і збільшення кількості антирадянських учинків. Інформуючи 29 грудня 1946 р. секретаря ЦК КП(б)У М.Хрушова про тяжке продовольче становище населення Голопристанського району Херсонської області, державне і партійне керівництво району звертало увагу на те, що погіршення становища відбувається напередодні виборів до Верховної ради УРСР: “Створюється

небажана політична обстановка” [8].

Незважаючи на голод та параліч нормального функціонування сільських органів влади, керівники на місцях продовжували виконувати план політичних заходів у ході виборів до Верховної ради УРСР. Повідомляючи 13 січня 1947 р. Запорізький обком КП(б)У про засуху і наводячи факти голоду Великобілозерський райком запевняв обком у ефективній праці партійних органів. “Незважаючи на те, що у районі важкий матеріальний стан, у низці колгоспів і райцентрі загальний стан переважної маси населення за настроєм досить здоровий, працювати з нового року почали активніше, підготовку до весняного посіву колгоспи закінчують, а до дня виборів закінчимо повністю”, – вказував секретар райкому Василяка. Підсумовуючи інформацію, райком переконував обласне керівництво, що виборчі дільниці в основному по району до виборів повністю готові і “тепер з кожним днем посилюємо агітацію за виставлені кандидатури до Верховної ради УРСР” [9]. І це при тому, що Запорізька область перебувала у першому ряду постраждалих регіонів.

Помпезність передвиборної агітації відзначалася на західноукраїнських землях, де передвиборча активність партійних функціонерів була обмежена. Як згадував член ОУН Л.Полюга, у м. Стрий “передвиборча кампанія була надто вже нав’язливо галасливою: всюди закликали голосувати за “єдину в світі”, “найкращу”, “найрозумнішу”... У вітринах портрети “вождя всього людства”. Місто прибране, все в червоному”[10]. Піднесеному настрою у день виборів по всій країні сприяли організовані на дільницях концерти, масові гуляння, музичні програми тощо. Така підготовка до виборів сприяла формуванню позитивного іміджу влади, викликала симпатії до партії у частини скептично налаштованих громадян.

Матеріально-продовольча скрута обумовлювала значне невдоволення політикою держави. Голод 1946–1947 рр. надавав людям пригніченого морально-психологічного стану. Поруч із написами на бюлетенях “Яке щастя голосувати за непереможний блок комуністів і позапартійних”, “Не знаходжу слів висловити щастя, яке мені випало, щастя голосувати за великого Сталіна”, “Спасибі тов. Сталіну за піклування про нас, за відміну карткової системи”, траплялися й протилежного спрямування: “Слід більше турбуватися про потреби трудящих”, “Наша пропозиція збільшити норму хліба”, “Хліба дайте”, піднімалися наболілі запитання “Чому в нашому будинку немає води?”, “Чи буде радіо і вода на нашій вулиці” [11]. Про значний вплив побутового чинника на політичні настрої населення свідчить і тематика питань, які задавалися на передвиборчих зібраннях. Значна частина з них торкалася проблем з постачанням хліба, побутовими ускладненнями, заборони вільної торгівлі тощо і не мала відношення до виборів як внутріполітичної події.

Радянська пропагандистська машина на повну потужність стверджувала про спільність настроїв і поглядів громадян СРСР на ситуацію в державі. Виходячи із характеру не є дивними і результати голосування в кампаніях 1947 р. – більше 99% голосів “за” отримали визначені владою кандидати. Результати виборів зображувалися як “єдність поглядів радянських громадян” і “одноставна підтримка політики Комуністичної партії”, хоча джерела засвідчують і випадки фальсифікацій [12].

Навіть попри хиби радянської статистики (підсумки голосування не друкувались у розрізі виборчих округів), такий результат слід розглядати як політичний аванс, як кредит довіри до рекламованих владою дій та намірів, а не схвалення існуючого становища. Складним було економічне становище і влада знала про це. Амбітні плани домінування в Європі та світі обумовили форсовану відбудову сільського господарства і промисловості без озирання на засоби. Зростання національного прибутку у сільському господарстві не

призвело до збільшення капіталовкладень у цю галузь. Проте це не заважало спекулювати на трудовому героїзмі і самопожертві трудящих. Як свідчать джерела, непоодинокими були випадки перевиконання виробничих планів на 150–200, а то і більше відсотків.

Селяни шукали різних способів порятунку від голоду. Дехто займався крадіжками з колгоспного лану, за що суворо карали. Були й ті, хто ставав на шлях пограбувань приватних господарств, убивств, збройних нападів на таких же знедолених, як і сам. Два мільйони осіб за роки голодомору мігрували з сіл у міста, де було більше шансів знайти працю на підприємствах із гарантованим мінімальним продовольчим забезпеченням. Особливо масштабною у цьому плані була зима 1947 р. Результатом міграції стали численні помилки у складанні виборчих списків напередодні голосування до місцевих рад, що відбулося 21 грудня 1947 р. Зокрема, у Дніпропетровській області не знайшли своє прізвище у списках 45468 осіб, Сталінській – 43211, Київській – 40964, Запорізькій – 31887, Ворошиловградській – 30 тис., Харківській – 22823 особи. Загалом по Україні на 18 грудня 1947 р. виявлено 349429 пропущених виборців [13].

Під подвійним ударом опинилося керівництво середньої та низової ланки. Бачачи невиконання плану та проблеми з викачуванням хліба із селян, московське керівництво причини цього вбачало у недостатній самовідданості місцевих державних і партійних функціонерів, які, замість того, щоб налагодити роботу, надсилали у Москву прохання про допомогу. “Живе оперативне керівництво колгоспами, МТС і радгоспами тут обласні організації обкому КП(б)У підмінили канцелярщиною”, – характеризувала становище у Миколаївській області передовиця “Радянської України”. Обвинувачення лунали і на адресу високопосадовців інших областей. Про недопустимість пом’якшення вимог щодо хлібоздачі через посуху указувалось керівництву Одеської області: “Низький урожай збирають насамперед там, де не вміють керувати соціалістичним сільським господарством, не вміють підняти колгоспних мас і спеціалістів на переборення труднощій, на піднесення культури землеробства” [14]. Самого М. Хрущова Й. Сталін назвав “м’якотілим”.

З іншого боку, на ґрунті продовольчих ускладнень траплялись убивства партійних функціонерів, голів колгоспів та інших сільських високопосадовців. Такі випадки зафіксовані у Кіровоградській, Київській, Чернівецькій та інших областях. Страждали чиновники, які уособлювали державну владу, були сумлінними виконавцями антиселянської політики з викачування хліба.

Одним із способів порятунку від голодної смерті, причому досить результативним, були поїздки до західноукраїнського регіону. Цим займалися не лише селяни Лівобережної України та півдня, але й Орловської, Курської, Калінінської, Брянської, Тамбовської областей. Лавина тих, хто намагався знайти тут рятівний шматок хліба, зростала. Якщо за червень 1946 р. органами транспортної міліції УРСР було знято з товарних вагонів 61400 осіб, то за дві останні декади липня того ж року – 97633. Спричинене опором ОУН-УПА уповільнення колективізації виявилось рятівним для Західної України, так і для приїжджих*. За наявні гроші або в обмін на продукти, за підсобну працю там можна було здобути продукти харчування.

Політичним ефектом таких поїздок стало поширення інформації про голод на півдні та сході. Як слушно зазначає український дослідник Олександр Гаврилюк, розповіді приїжджих про трагедію, відверті висловлювання проти колгоспного ладу викликали у західних українців “душевне сум’яття та багато запитань. Доповнені фактами численних

* Із західноукраїнських земель голодувала лише частина населення Чернівецької області.

зловживань представників тоталітарної системи своїм становищем в краї, жажливих репресій стосовно безвинних його мешканців, вони не тільки не сприяли авторитету комуністичного режиму, не дивлячись на його посилену пропаганду, а навпаки – породжували щодо нього внутрішній опір” [15].

Шукаючи причини важкого стану в продовольчій сфері люди долучали до пояснень найрізноманітніші обставини. Зокрема, звучали агресивні нотки в міжнародних настроях. Написи на виборчих бюлетенях у ході виборів до місцевих рад УРСР 21 грудня 1947 р. по м. Києву гостро піднімали проблему антисемітизму. Віддаючи належне Комуністичній партії (більшовиків) і Й.Сталіну, на одному з бюлетенів Жовтневого району столиці було прохання “прибрати євреїв спекулянтів із радянської торгівлі”, оскільки “євреї обдурюють, обраховують покупця, для легкої наживи йдуть на різні угоди...” [16]. У окремих бюлетенях містилися різкі заклики очистити органи влади від осіб цієї національності.

Важке становище штовхало людей на крайнощі, радикалізацію поглядів. У політичній площині вони виражались у критиці існуючих порядків та бажанню звільнитися тим чи іншим способом від такої влади. Як заявляв навесні 1947 р. асистент Донецького індустріального інституту В. Мільський, “Погіршення матеріального положення у цьому році пояснюється не посухою, а причину слід шукати в існуючому у нас устрої” [17]. Подекуди звучали прямі заклики до війни, яка позбавить народ таких страждань. Так висловлювались не лише “антирадянські елементи” – “куркулі, сектанти, буржуазні націоналісти” або репатріанти. Радикальний вихід зі скрутного становища пропонували учорашні фронтовики, що були безпосередньо знайомі з тяготами війни. При обробці вихідної кореспонденції з Полтавської області у Радянську армію за листопад і грудень 1946 р. було зафіксовано понад 1 тис. скарг на продовольчі ускладнення у районах [18]. Це була досить тривожна тенденція, адже людина зі зброєю могла бути підбурена на антидержавні учинки.

У фарватері позиції вищого радянського і партійного керівництва йшла періодична преса України. У 1946 році газети рясніли заголовками “Хліб – державі”, “Берегти хліб, як зіницю ока”, “Спрямувати усі сили на прискорення хлібоздачі” та ін. Слово “голод” не уживалось офіційно ні в публікаціях, ні у владних постановках. Обласні пленуми КП(б)У закликали “Вчасно і повністю виконати першу заповідь державі”. Влада намагалася створити враження, що республіка живе нормальним, традиційним життям, масово святкуючи різноманітні професійні свята. У той же час на селі спостерігалася протилежна картина. Як писали М. Хрущову 5 червня 1946 р. селяни с.Попельохи Вінницької області Ткачук і Білокінь, “у селі дуже сумно, тепер вже ніхто ні свят, ні весіль не справляє, всі збідніли, і нікого це не цікавить, а молодь наша ходить у ганчірках і їм не до весілля, а комсомольці і партійці мовчать. У газетах пишуть, що все добре, а де ж добре, а у нас погано” [19].

Певний відбиток на політичну риторичку керівництва СРСР справила Фултонська промова. Сприйняття керівником Радянської країни виступу У.Черчілля було оприлюднено 14 березня. В інтерв'ю газеті “Правда” Й.Сталін звинуватив промовця в упередженому ставленні до СРСР, підбуренні до війни, водночас наголосив на готовності країни Рад до розмови з капіталістичними країнами з позицій сили, зазначивши, що “ворог буде битий, як і 26 років тому”. Та все ж керівнику держави не вдалося повністю заспокоїти громадян. Слово “війна” знову стало широкоживаним. Під впливом тривожних настроїв та непоінформованості іноді траплялися випадки паніки, коли громадяни масово скуповували

товари першої необхідності. Населення не могло допустити повторення “раптового” нападу на свою батьківщину, тож з максимальною підозрою сприймало навіть найменші натяки на війну. Розгортання холодної війни стало ще одним аргументом для керівництва у закликах до трудової самовіддачі з метою посилення обороноздатності країни. Політичний курс у такому разі принципово не міг бути змінений, адже це б сприйнялося як слабкість керівництва.

Продовжувало готуватися до війни націоналістичне підпілля, поширюючи чутки про неминучість військового конфлікту країн Заходу з Радянським Союзом. Така інформаційна діяльність українського підпілля знаходила обмежене коло прибічників, переважно на заході республіки, хоча загалом населення дуже чутливо ставилося до найменших підозр щодо війни. Особливо напруженою виявилась друга половина 1947 р. Чутки про початок бойових дій радянською армією або неминуче оголошення стану війни між США, Англією, Туреччиною та Радянським Союзом циркулювали у Полтавській, Одеській, Кіровоградській, Миколаївській, Кам’янець-Подільській та інших областях [20]. Навіть у виселенні сімей учасників ОУН-УПА та їх посібників на схід населення вбачало прагнення радянської влади забезпечити свій тил на випадок війни.

Політичне життя перших повоєнних років було суперечливим з огляду на внутрішню боротьбу двох тенденцій – посилення тоталітарних тенденцій, консервацію сталінізму у країні, з одного боку, та пробуджених у роки війни надій на лібералізацію та демократизацію порядків, з іншого. Кредит довіри, що його влада отримала у результаті перемоги, обумовив незмінність керівництва, а отже, і проваджуваного курсу. Реанімація довоєнних політичних традицій обумовила профілактичні ідеологічні кампанії у вигляді “ждановщини”, посилення цензурного контролю, псевдodemократичних виборів. Всі ці процеси відбувалися на фоні терору голодом, який пригнічував морально-психологічний стан населення, усував потенційну можливість громадського опору насаджуваним порядкам.

Голодомор став рубежем, що означав відновлення абсолютних владних позицій компартійно-радянського керівництва на чолі з Й.Сталіним. Третій голод остаточно загнав селян у колгоспи, поховавши надії на докорінну зміну політичної системи та зацементувавши відчуття страху перед владою у свідомості українського селянства.

Використана література:

1. *Веселова О.М., Марочко В.І., Мовчан О.М.* Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу / О. М. Веселова, В. І. Марочко, О. М. Мовчан. – 2-е вид., допов. – К.-Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. – С. 151-250; Калініченко В. В. Повоєнний голод в Україні (друга половина 40-х років ХХ ст.). – Автореф. дис. ... к.і.н. – Харків, 2001; Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2003. – С. 59-60; Рабенчук О. Соціальні настрої та поведінка населення України у період голоду 1946–1947 рр. // УІЖ. – 2006. – № 4. – С. 87–101; Долинянська Т. В. Голод в СРСР 1946-1947 років: ретроспективний соціально-політичний аналіз. – Автореф. дис. ... к.і.н. – Чернівці, 2006; Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст. / Редрада: В. М. Литвин (голова) та ін. Редкол.: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – С. 850; Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Випуск 13: Голод 1946–1947 рр.: ретроспективний погляд істориків. (З приводу 60-річчя трагедії). Матеріали “круглого столу” (Київ, Інститут історії України НАН України, 22 березня 2007 р.) / Упорядник В. П. Швидкий; наукова редакція О. М. Веселової та В. П. Швидкого. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008 та ін.
2. *Ольшанский В. Д.* Политико-психологический словарь. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – С. 375–376; Політичне життя // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За заг. ред. Ю. С. Шемшученка, В. О. Бобкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 513-514.

3. Советская жизнь. 1945–1953 / Составители Е. Ю. Зубкова, Л. П. Кошелева, Г. А. Кузнецова, Л. А. Роговая. – М. : “Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН)”, 2003. – С. 411.
4. Історія Української РСР. – Т. 8. – Кн. 1. – К., 1978. – С. 114.
5. Политическая история: Россия – СССР – Российская Федерация: в 2-х т. – Т. 2. – М. : ТЕРРА, 1996. – С. 505–506.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1, оп. 70, спр. 1048, арк. 23.
7. Там само. – Арк. 312.
8. Голод в Україні 1946–1947. Документи і матеріали. – К. -Нью-Йорк, 1996. – С. 147.
9. Там само. – С.164–165.
10. *Полюга Л.* Шляхами спогадів. 1944–1956. – Л.; К., 2003. – С. 50.
11. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 70, спр. 1048, арк. 60; ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 23, спр. 4325, арк. 9; Кононенко В. В. Суспільна свідомість громадян України після Великої Вітчизняної війни // Поділля у контексті української історії. – Вінниця, 2001. – С. 287; Радянська Україна. – 1947. – 11 лютого.
12. Див. наприклад: Виборча трагікомедія // Літопис УПА. – Т. 9. Українська Головна Визвольна Рада. – Кн. 2. – Торонто, 1982. – С. 285–298.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 23, спр. 4325, арк. 6.
14. Радянська Україна. – 1947. – 31 січня.
15. *Гаврилюк О. Н.* Братня допомога населення Західної України голодуючим в 1946 – 1947 роках // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Випуск 13: Голод 1946–1947 рр. : ретроспективний погляд істориків. (З приводу 60-річчя трагедії). – С. 106.
16. ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 23, спр. 4596, арк. 1-6.
17. Там само. – Спр. 4978, арк. 2.
18. Там само. – Спр. 4560, арк. 2.
19. Голод в Україні 1946–1947. – С. 26.
20. Советская жизнь. 1945–1953. – С. 40; ЦДАГОУ. – Ф. 1, оп. 23, спр. 4577, арк. 10, 52, 64, 71, 82.

А н н о т а ц и я

В статье рассматривается политическая атмосфера, поведение и настроения населения Украины во время голодомора 1946–1947 гг. Обращается внимание на важном значении голодомора в усилении тоталитарных тенденций в общественно-политической жизни послевоенной Украины.

Ключевые слова: голодомор 1946–1947 гг., политическая жизнь, сталинизм.

A n n o t a t i o n

The article is devoted to the political situation, behavior and moods Ukrainians in the period of famine in 1946–1947. It is emphasized on great impact of famine in strengthening of totalitarian process in the post-war Ukraine.

Keywords: famine 1946–1947, political life, stalinism.

Ніколаєць К. М.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

РОЛЬ РАД ДЕПУТАТИВ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ В УРСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1960-Х – ПОЧАТКУ 1990-Х РОКІВ

У статті аналізуються наукові дослідження, присвячені вивченню ролі рад у суспільно-політичних процесах в УРСР другої половини 1960-х – початку 1990-х років. Акцентується увага на визначенні науковцями впливу КПРС на діяльність радянських органів.

Ключові слова: політичні процеси, радянські органи, КПРС, історіографічні дослідження.

У висвітленні питання функціонування місцевих рад логічно виділяються два періоди – радянський і пострадянський, який охоплює 1990-ті – початок 2000-х рр. Абсолютна